

CONSTANTIN DRAM
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Câteva note asupra su-râsului sadovenian

A Few Notes on Smile and Laughter as Presented in Sadoveanu's Writings

Keywords: “Eastern code”; discreet smile, heartily laughter; keen perception of the world

Abstract: In Sadoveanu's writings one can detect a double dimension of laughter and smile, respectively. Signs of the auctorial view can be found all over the text, and they are marked by a fine smile “written” in an oriental code, and so is his characters' laughter in various works. His characters are invested with that emblematic attitude of a healthy, plump and open-hearted individual, always ready to laugh at and comment on the world in his/her own way...

Aspecte ale râsului (surâsului) în opera sadoveniană convin mai puțin unor discuții curente suscitade de interpretarea textelor sadoveniene, din motive dictate de o receptare ce este cel mai adesea determinată de gravitatea unui discurs care s-a identificat frecvent cu marile probleme ale naturii și ale omului, convertite în poeticitate, melancolie, descripție și evocare. Cu toate acestea, dimensiunea înțelegerii râsului ține de o specificitate subtilă a scrisului sadovenian, venind din structuri bine asimilate în timp de personalitatea unui scriitor total.

Există, astfel, o formă superioară care ține, intrinsec, de o structură auctorială convertită în anume modalități specifice narrative, inducând modelul su-râsului subțire, de factură orientală, formă mai greu detectabilă, rezervată doar inițiaților în structuri sadoveniene. Că e vorba de un narator delegat subsumat de personajul principal, că este figurat *in off*, imaginea este aceeași: o distanțare gravă de lumea neinițiată, delimitată prin intermediul *umbrei de răs*. Asemenea personaje-naratori-îpostazieri direct sadoveniene țin întru totul de modelul superior, oriental, al cărui părinte în spațiul balcanic a fost faimosul Nastratin, ce-i drept în varianta re-creată de Sadoveanu. În *Ostrovul lupilor* este o mostră de acest gen, în care personajul Mehmet, supranumit Nastratin, vorbește despre cel „al cărui nume mi-l dau pe nedrept oamenii mie”. E o poveste ce explică renumele cafelei dobrogene și felul în care aceasta a fost inventată, ca o compensație pentru pătimirile înțeleptului. Un înțelept însă, spun poveștile orientale (și împreună cu ele, Sadoveanu) primește toate încercările vieții, găsind mereu cale de mulțumire. O astfel de mulțumire (care nu trebuie văzută în cod misogin, ci într-o subțire auto-ironie, prin care bărbatul recunoaște determinarea sa prin și alături de femeie) este cea prin care Nastratin Hoga se arată a fi nu doar prea-înțelept, ci și un inițiat, înzestrat cu un simț particular al *rîsului subțire*, cel care te ajută să treci mai ușor peste vicisitudini: „ – O, dreptcredincioșilor, am să vă spun minunea cea mare pe care a făcut-o Alah în lumea noastră, și voi milostiviți-vă și dați-mi câte-un pumn de grăunțe de cafea, căci sunt pribeag – pentru care împrejurare mă aflu prea supărat, și m-am prăpădit de gura muierii mele, pentru care lucru mă socotesc prea fericit. Minunea mare, o, drept

credincioșilor, pe care Alah a făcut-o în lumea noastră, e că n-a dat coarne muierii, nici nu i-a pus săgeată ascuțită în vârful limbii, nici ghiare veninoase la degete, și nu i-a adaos puterea inorogului și iuțea pardosului.”

În finalul acestui text, după ce șirul întâmplărilor prin care trece cel ce poartă supranumele de Nastratin se încheie, Mehmet pregătindu-se pentru o lume mai dreaptă, a lui Alah, naratorul personaj mai invocă o dată stilul lui Nastratin, în salutarea ultimă, trimisă astfel: „ – Mă duc: florile înfloresc și fără Mehmet. Güle-güle, beifului!”. Acest *güle-güle* («adio» otoman) înseamnă literal „zîmbind-zîmbind”.

În proza sadoveniană există, uneori pe parcursul unor secvențe extinse, cultivarea formei de răs în dimensiunea ei naturală, cu apel la tot ce presupune spectacolul acestui comportament uman. Este însă răsul pus pe seama personajelor, este răsul ne-convențional, ce însoțește personajele construite după acest tipar; asemenea personaje, constată exegeții sadovenieni, sunt constituite pe măsură, fiind oameni blajini, bine făcuți, „cu oleacă de pânțece”, predispuși spre haz, spre răsul care acompaniază comentarii specifice. Asemenea personaje au mereu de spus, prezentarea lor fiind elocventă: „omul care râde și vorbește din cea dintâi clipă”; astfel de apariții sunt altfel de oameni decât cei proveniți din tiparele melancolice, depresive, de asemenea frecvente în prozele sadoveniene. Elocvent este personajul-moderator din *Hanu-Ancuței*, cel care utilizează imaginea plastică, edulcorată mai degrabă în sensul provocării răsului din partea celor care au ascultat povestirea intitulată *Iapa lui Vodă*: „să poftească vodă să-i pupe iapa nu departe de coadă.” Amplificarea răsului, ca *modus vivendi* conduce, aici, la un comic absurd, arareori întâlnit la Sadoveanu, prin imaginea participării deliberate a unui animal la spectacolul purificator al răsului: „când acesta nechează și râde...”.

Dincolo de modalitățile specifice de tratare a personajelor, există însă la nivelul prozei sadoveniene acel prim tip de su-răs ce însoțește o atitudine cogitativă, atribuită naratorului sau personajului care preia parte din delegarea naratorului, ca o formă superioară de interpretare a lumii. Influența orientală este evidentă, motiv pentru care asemenea mostre le întâlnim mai cu seamă în acele texte în care Sadoveanu se lasă fascinat evident de ceea ce înseamnă, cultural vorbind, latura sa orientală, aflată, ce-i drept, după cum însuși mărturisește în *Fantazii răsăritene*, într-un just echilibru cea europeană.

E frecvent acest su-răs sadovenian și în romanele istorice sau/și în unele texte de început, impunându-se însă ca marcă în textele maturității depline. În *Șoimii/Nicoară Potcoavă* descrierea unui obișnuit popas de noapte a unui grup de oșteni, pe malul Moldovei, alături de inocenții feciori din satul vecin, aflați cu caii, după obiceiul străvechi, adaugă un element pe care vocea din umbră îl regizează cu aceeași tresărire ludică avansând reacția unui răs subțire, „ascuns în barbă”. Decanul de vârstă al oștenilor, după ce execută îndelungi preparative specifice timpului, scoate, pentru prima dată în acele locuri, foc și fum pe gură și pe nări, aprinzând prima lulea văzută de ochii mirați ai copilandrilor, care-l asociază pe insolitul personaj cu Sfântul Ilie coborât la vreme de noapte pe Valea Moldovei. În *Frații Jderi*, scenele de acest gen sunt numeroase, semnificativ fiind aceea în care naratorul comentează în stil caracteristic comportamentul japănesei Ilisafte, soția

comisului Manole Jder, la aflarea vestei că soțul ei îi va aduce acasă încă un prunc, pe lângă cei aflați deja în directă-i ocrotire. Femeia (una dintre cele mai deosebite din imaginarul sadovenian, de aceeași factură cu Vitoria Lipan), își numără, spune același narator, nașterile de până atunci neieșindu-i la socoteală cea care l-a adus pe lume pe Ionuț, mezinul. Ea îl adoptă însă rapid, făcând o altă socoteală, a nașterilor știute și neștiute.

În *Zodia Cancerului...*, roman ce pune alături, într-o competiție aparent decisă din start, două modele ale imaginarii, cel francezesc și cel moldovenesc, prin descrierea călătoriei abatelui Paul de Marenne, trecător și prin Moldova în drumul său *vers Le Grand Turc*, lucrurile sunt amplificate și dozate după o ingenioasă rețetă, ce atrage filosofia râsului subțire, aproape nemanifestat, într-un final ce schimbă radical soarta unei competiții imposibile. Moldova lui Duca era o „țară spârcuită”, pe când Franța era țara regelui Soare, în cea mai înfloritoare formă a ei; cu toate acestea, competiția deschisă pe fronturi multiple (culinar, bahic, muzical și lingvistic) va da câștig de cauză moldovenilor, în chipul cel mai deplin, abatele fiind „răpus”, în timp ce ceilalți convivi, în frunte cu neștiutorul de carte preot ortodox din sat (aprig băutor și cântăreț de muzică, mai cu seamă laică) continuă fără oprire până dimineață, când are loc un ritual pentru trezirea petrecăreților; e motiv sadovenian pentru un nou titlu de capitol, redactat într-un stil conciliant ironic, în care se arată că „autohtonii” cunosc leac de mahmureală pentru oricine, dincolo de diferențe de etnie, motiv special pentru abate de a încerca să obțină (și) această rețetă. Egalitatea petrecăreților în fața unor momente de acest fel e o formă de a trage concluzii puse sub semnul râsului pașnic, astfel unindu-se religii despărțite și culturi aflate la antipozi; totodată, râsul devine acum partinitor, compensând starea deplorabilă a țării Moldovei, dezvăluită până atunci prin intermediul periplului solului francez, de la Vest spre Est..

Râsul invizibil, potențator, învăluie toate narațiunile din *Divanul persan*, altminteri aflate sub semnul turnirului de povestiri ce are drept miză capul învinsului. „Filosoficești” rânduieli sunt plasate alături de încercări la fel de meșteșugite pe care „mișălia muierii” le scoate la iveală pentru a-și salva capul. Din nou, nu e vorba de a fi sau nu misogin, cum s-ar părea la un nivel al aparențelor: naratorul încercă aceeași superioritate de atitudine, subtil mascată într-un ceremonial al povestirii: dintre toate narațiunile se detașează cea în care un bărbat cărturar încercă (în zadar) să adune toate istoriile ce concretizează „mișălia muierii”, spre a le lăsa bibliotecii, spre știința și folosința bărbaților. E o acțiune întinsă mult în timp, sortită eșecului, deoarece inventivitatea femeilor este infinită, așa cum personajul respectiv avea să afle pe propria-i piele, într-o poveste în care el însuși devine actant.

Ironia (ușor partinică) din *Aventurile Șahului* trimite spre o poveste din genul celor prin care Sadoveanu re-scrie (curent) povestiri pre-existente. Aici e vorba de o întâlnire dintre soli (puternici și rigizi) veniți din Apusul european – de la Carol cel Mare, spre a lua contact cu lumea legendară a Orientului. La curtea unui nu mai puțin legendar calif, confruntările sunt pe măsură, doar că forța brută e determinată să se incline în fața subtilității și a priceperii rafinate. În același volum naratorul sadovenian, cu un surâs mascat pe buze, determinat de cunoaștere culturală,

schitează un alt posibil început al romanului tristianian, plasându-l sub semnul jocului de șah, pe care cei doi potențiali amanți îl descoperă aflați pe o corabie imobilizată de absența totală a vântului.

În sfârșit, în *Vamă la Eyub*, ironia relatării privește un întreg sistem și felul în care acesta este receptiv la tot ce înseamnă suplimentarea sistemului de taxe din care orice stat trăiește. După încercări bine gândite de a pune în aplicare o mică afacere negustorească, excedat de numărul mare de biruri ce îi apar în cale, personajul narațiunii, determinat de întâlnirea cu un cortegiu funerar, are ideea genială de a pune în drum însemnele ridicătorului de taxă...de această dată pe înmormântare. Aflat în cortegiu, un mare demnitar este uimit de ingeniozitatea afaceristului și de faptul că marele stat avea lipsă o asemenea lege, drept pentru care i se înmânează cuvenitul act personajului în cauză, spre a pune în legalitate, dimpreună cu statul mereu atent la taxe, a asemenea afacere nemaifăcută.

Sunt doar câteva note asupra unui subiect ce urmează să fie dezbătut într-o lucrare pe măsură ce va urmări funcțiile râsului – surâsului în textele sadoveniene, pornind de la disocierea operatorie anunțată la început între atitudinea naratorului (inclusiv personaj) și aceea a personajelor descrise, văzute într-o altă latură a perceperii și participării afective; fără a fi un motor obligatoriu în opera sadoveniană, acest su-râs naratorial (ca și râsul efectiv – al personajelor) acompaniază, în mod specific, un discurs de a cărui complexitate nu mai trebuie să dăm seamă.